

TARAMA DERGİSİ ULAMASI [*]

Tarama dergisinin dağıtılan 4500 tanesine gelen karşılıklar, 200.000 fişe varmıştır. Bunların çoğu seçim fişleridir. Bunlar, Cemiyet merkezinde sıraya konarak zarf zarf ayrılmaktadır. Karşılık aranan her yabancı söz için iki zarf yapılmaktadır. Bunlardan birinde o söze gösterilen karşılıklarda yanlış, yahut eksik varsa onları düzelten cevaplar, ötekinde de bu karşılıklar içinden beğenilip seçilenleri gösterir fişler bulunmaktadır.

Birinci kısım fişler gözden geçirilerek Tarama Dergisine bir Ulama [*] yapılacaktır. Bu Ulamada Dergide yanlış, yahut eksik olanların düzeltilmesi gösterilecektir. Dizi yanlışları, derleme sözlerde okunuş yanlışları, mana yanlışları, halk ağzında, yahut kitaplarda bulunup Dergiye girmemiş karşılıklar, Dergide geçmemiş, yazı dilimizde kullanılır yabancı sözler, hep bu Ulamanın içinde görülecektir.

Ulama çıktıktan sonra dergide karşılığı gösterilmemiş, yahut gösterilen karşılığı doyurucu görünmeyen yabancı sözlere karşılık yaratma seferberliğine girişilecektir. Bu söz yaratma işinde dilimizin eklerle ve sözbirleştirmelerle söz yapma gücünden istifade edilecektir. O güne değin Ekler Dergisi de başarılı olmuş olacağından dilimizin söz yaratmadaki yolları daha çok belirmiş olacaktır.

Karşılığı bulunamayan sözlere böyle karşılıklar yaratıldıktan sonra artık sıra (Osmanlıcadan Türkçeye karşılıklar kılavuzu) na gelmiş olacaktır.

[*] Ulama zeyl. ilâve demektir

YENİ TARAMA İŞLERİ

Kurultayın beğendiği çalışma programına göre yapılması gerekli olan yeni kitap taramaları işine el konmuştur. Bu taramalar için U. M. H. nin yaptığı talimat şudur :

BÜYÜK TÜRK SÖZLÜĞÜNE MALZEME HAZIRLAMAK ÜZERE YAPILACAK KİTAP TARAMALARI HAKKINDA TALİMAT

UMUMİ HÜKÜMLER

Madde 1 — Büyük Türk sözlüğü yapılabilmek üzere türlü kaynaklardan Türk kelimeleri bütün mana değişimleri ve kullanım örnekleriyle toplanacaktır.

Madde 2 — Bu taramada sözlerimizin kullanılmağa başladıkları çağlar ile zamanla geçirdikleri man ve şekil değişimleri de tespit edilmek istenildiğinden, tarama iki şekil altında yapılacaktır.

- a) Dar ölçüde tarama
- b) Geniş ölçüde tarama

Hangi kitapların geniş, hangilerinin dar ölçüde taranacağı T. D. T. C. tarafından tayin edilecektir.

DAR ÖLÇÜDE TARAMA

Madde 3 — Dar ölçüde tarama yapılacak kitaplardan hangi kelimelerin taranacağı hususunda şu noktalar esastır :

a) bir kelime taranan kitapta kullanıldığı şekil ve manada hiç bir değişiklik görmeden hâlâ kullanılmakta bulunmuş ise fişlenmez. Meselâ bugün bilinen şekil ve manada “ayak, göz, kulak...”, kelimelerini yeniden fişlemeğe hacet yoktur.

b) Kelime bugün kullanılmıyorsa, (acun - dünya, gözgülü-ayna gibi), yahut şeklinde veya manasında bugünkü kullanılışa göre velev en az bir değişiklik gösteriyorsa (meselâ adak “ayak yerine..”, gelgen “gelen manasına..”, bilürmen bilirim yerine... gibi) taranmalıdır.

c) Bir kelimenin kendisi taramaya muhtaç olmasa bile, o kelimenin müştak veya mürekkep şekillerinde manaca

veya şekilce tarama lüzumu görülürse onlar da fişlenmelidir. Meselâ vücuttan tereşşuh eden su manasına (ter) kelimesi taranmazsa da amele manasına gelen (terci) sözü taranacaktır.

d) Taranılan kitapta evvelce geçmiş bir kelimenin teker-rürü halinde bu tekrar ihmal edilmez. İkinci, üçüncü... ilâh. defaki kelimeler de gene fişlenir. Bunların sonra nasıl bir araya getirileği 9.uncu maddede gösterilmiştir[*].

e) Bir kelimenin ıstikak ve tasrif yollarıyla aldığı türlü şekiller de ayrı ayrı taramaya tâbidir. İstikak ve tasrif şekil-lerinde bugün kullanılmadan kalmış, yahut kaideye karşı istisna mahiyetinde olanlara bilhassa ehemmiyet verilmeli-dir. Meselâ "geliser, bulurmin, göricek, yaratkan,"... sözleri gibi.

f) Bir sözün taranması gerekli olup olmadığına tereddüt edilirse o söz de taranmalıdır.

Madde 4 — Taranan kitapta rasgelinip türkçe olup olma-dığında tereddüt edilen sözler olursa bunlar da alınır; fakat bunların yanına birer istifham (?) işareti konur.

Eğer tarayıcının bu sözün türkçe olup olmadığı hakkında bir mütaleası varsa, bu da fişin alt tarafına not halinde kısaca yazılır.

TARANAN KİTABIN BİBLİYOGRAFYA FİŞİ

Madde 5 — Tarayıcı, tarayacağı kitabın, müellifinin yaz-ma ise müstensihinin adlarını, telif ve istinsâh tarihlerini kita-bın mevzuunu, kaç sahifeden mürekkep olduğunu, matbu ise nerede, ne vakit tabedildiğini, sahife ebadını, kaçınıcı tabı olduğunu, yazma ise sahifelerinin ebadını, her sahifede kaç satır ve her satırda vasatî kaç kelime bulunduğunu, resimli ve cetvelli ise bunların miktar ve mahiyetini, yografya ma-hulâsa kitap hakkında elde edilmesi mümkün bütün bibli-lûmatını bir araya getirerek yazacaktır.

Bu malûmatın baş tarafına eserin telif tarihi itibariyle mensup olduğu asrın rakamı yazılacaktır. Telif tarihi meçhul olduğu takdirde trrayıcı mümkün ise yazıldığı asrı tahmin ederek rakamını gösterir ve yanına istifham (?) işareti koyar. Telif tarihinin tahmini de mümkün olmazsa asır yeri açık bırakılır. Kitabın içinde yazıldığı zamanı tahmine yarayacak

[*] Ancak şiirde redif gibi çok ve yakın tekerrürler, mana farkı yok-sa, tekrar tekrar fişlenmez.

malûmat varsa bunlar da not halinde fişin altına yazılır. Bu asrın hicrî veya milâdî olduğu yanına bir (H.) veya (M.) işaretiyle belli edilir.

Taramanın birinci fişi demek olan bu fişin bir örneği A işaretiyle bu talimata bağlıdır[*].

İLK SÜZME FİŞLERİ

Madde 6 — Tarayıcı, tarayacağı kitabı başından sonuna kadar kelime kelime okuyacaktır. Bu okuma sırasında kitapta rasgeleceği türkçe sözleri birer fişe geçirecektir. Bu fişlere (Süzme fişleri) denilir. Süzme fişinin sağ baş tarafına kelimenin taranılan kitaptaki yazılışı ayen geçirilir. Sol baş tarafına da o kelimenin nasıl okunacağı hakkında tarayıcının mevcut kanaatine göre yeni Türk harfleriyle okunuş şekli yazılır. Tarayıcı bu okunuşta mütereddit ise yanına istifham (?) işareti koyar.

Bu ilk satırın altına kelimenin kullanıldığı ibareye göre manası yazılır. Bu mana bir kelime ile ifade edilmezse tarif ve izah olunur.

Bunun da altına kelimenin kullanıldığı cümle veya ibare, kelimenin delâlet ettiği manayı belli edecek kadar vuzuh ile, gene kitaptaki yazılışı gibi aynen konulur ve nasıl okunacağı yeni Türk harfleri ile gösterildikten sonra, icap ederse manası da günümüzün dili ile izah olunur.

Fişin sağ alt tarafına hangi kitabın hangi sahifesinden alındığı, kitap isminin kısaltma şekli ve cilt ve sahife rakamları ile gösterilir.

Madde 7 — Taranan sözlerde rasgelenen istikak veya tasrif ekleri kelime ile birlikte gösterilmekle beraber, bunlar arasında bugünkü kullanılıştan başka şekil veya manada eklere tesadüf olunursa bunlar da ayrıca kaydolunur.

Madde 8 — Bir kelimenin izafet ve mefuliyet halleri, yahut fiil sıyga ve tasrifleri ile aldığı şekiller fişlenirken fişin baş tarafına önce kelimenin isim veya sıfat ise mücerret, fiil ise mastar şekli esas olarak yazıldıktan sonra ikinci satır olarak ve az içerlek olmak üzere kitaptaki şekli de yazılır.

Bu birinci fişler için nümune olarak hazırlanan (B) işaretli örnekler bu talimata bağlıdır.

[*] Bu fiş basılarak tarayıcılara dağıtılmıştır.

SÜZME FİŞLERİNİN BİRLEŞTİRİLMİSİ

Madde 9 — Kitap, başından sonuna kadar böyle fişlendikten sonra tarayıcı yaptığı süzme fişlerini sıralamağa başlar. Bu sıralama esnasında aynı kelimenin veya onun iştikak ve tasrif şekillerinin yazıldığı müteaddit fişler birbirleriyle karşılaştırılarak, şekilde ve manadaki bütün değişmeleri gösterir yeni bir fiş yapılır. Bu fişin başına gene taranan sözün mücerret veya master hali yazıldıktan sonra, muhtelif şekilleri ve kullanışı gösteren cümle, mısra, beyit ve saire gibi örneklerin her biri, bunların bulunduğu sahifeler de işaret edilmek üzere yazılır ve manasının mümkün olduğu kadar nüansları kaydolunur. Bu fiş, kelimenin bütün şekil ve mana değişmelerini göstereceğinden birinci süzmede yapılmış olan müteaddit fişlerin yerine geçer ve o fişler bu fişe bağlanarak hep birlikte Cemiyet merkezine gönderilir.

Bir kelime hakkındaki müteaddit süzme fişlerinden çıkarılan fiş nümuneleri de (C) işaretli örneklerde gösterilmiştir.

Madde 10 — Tarayıcı gerek kitabı birinci süzme sırasında ve gerek ilk fişleri toplayıp sıralama esnasında, taradığı sözlerin manasında, şeklinde, izafet ve tavsif tarzlarında, cümle teşkilinde bugünkü yazı dilinde kullanılagelen usuller haricinde her hangi bir lisanî nümuneye rasgelirse bunu da fiş üzerinde ayrıca gösterecektir.

Madde 11 — Taranılan kitabın cümle ve ibarelerinden nümune olmak üzere bir kaç cümle ve bilhassa bugünkü yazı dilinin cümle teşkiline nispetle hususiyet ve başkalık gösterenlere tesadüf olunursa bu gibi nümuneler ayrıca fişlere yazılarak gönderilir. Bu fişlerin üstüne ortalama olarak (Cümle nümuneleri) tabiri yazılır.

MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

Madde 12 — Tasnifte kolaylık olmak üzere bütün tarama fişleri aynı ebatta olarak Cemiyet tarafından verilecektir. Şayet yazılacak şeyler bir fişe sığmazsa birinci fişin başında yazılı kelime tekrar olunarak yanına 2, 3.. ilâh rakamları konulmak üzere müteaddit fişler yapılır. Bir fişin mabadi olduğu anlaşılacak üzere birinci fişin sonuna 2, ikinci fişin sonuna 3 ilâh. rakamları da konulmalıdır.

TARAMANIN İLK NÜMUNESİ

Madde 13 — Taramaya başlarken, kitabın ilk sekiz sahifelik kısmı, tek bir kitap imiş gibi telâkki edilerek bu sekiz sahifeden çıkarılacak tarama fişleri örnek olmak üzere Cemiyet merkezine gönderilecek ve bunlar üzerine Cemiyet merkezinden verilecek talimat ve izahata göre taramaya devam olunacaktır.

GENİŞ ÖLÇÜDE TARAMA

Madde 14 — Geniş ölçüde taranacak kitaplarda bulunan bütün Türkçe sözler taranacaktır. Üçüncü maddenin taranacak sözleri ve yedinci maddenin taranacak ekleri tahdit eden hükümleri geniş taramada cari değildir.

Dar ölçüde taramada gösterilen süzme fişleri ve bunların birleştirilmesi gibi hükümler geniş taramada da tatbik olunur.

Taranılan sözlerin ses, kelime teşkili, mana incelikleri, cümle teşkilâtı.. ilâh bakımlarından görülen bütün değişimleri ve hususiyetleri de taranacaktır.

TARAMA TALİMATINA BAĞLI ÖRNEKLER

Bu talimata bağlı olduğu gösterilen örnekler şunlardır:

1 — A işaretli örnek bibliyografa fişidir. Bu örnek basılarak dağıtılmıştır. Bir kap şeklinde yapılan bu fişin üst sahifesinde kitabın adı, yazılışının düştüğü asır, müellifi ve telif tarihi, bulunduğu kütüpane, numarası, Kısaltması ve tarayanın adı sanı gösterilmiş, iki iç sahifelerinde de kitap hakkında bibliyografya bakımından gerekli bütün bilgilere yer ayrılmıştır.

2 — B işaretli örnekler ilk süzme fişleridir. Örnek olarak Raşit tarihinin beşinci cildinin baş tarafından 4 sahife taranmış, bunlardan çıkan fişler dağıtılmıştır. Bunları aşağıya alıyoruz.

3 — C işaretli örnekler süzme fişleri bir araya getirilerek yapılan tarama fişleridir. B örneklerinin C fişine geçişlerini gösteren bu nümuneler de aşağıdadır.

Süzme fişleri sarı, tarama fişleri beyaz renktedir.